

Rekonstrukce identity žen uprchlých před válkou z Ukrajiny

Andrea Preissová Krejčí

Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik, Bezručovo náměstí 885/14, 746 01 Opava, ČR

Email: andrea.krejci@email.cz

DOI: [https://dx.doi.org/10.7160/KS.2025-01\(24\).06cs](https://dx.doi.org/10.7160/KS.2025-01(24).06cs)

Andrea Preissová Krejčí je odbornou asistentkou na Ústavu veřejné správy a sociální politiky Fakulty veřejných politik Slezské univerzity v Opavě, kde se věnuje výuce multikulturní výchovy, antropologie, sociální práce s menšinami a diplomových seminářů. Ve své vědecké činnosti se dlouhodobě zaměřuje na témata identity, sociální exkluze, multikulturalismu, krajanských komunit a vzdělávání dětí uprchlíků. Publikuje v českých i zahraničních recenzovaných časopisech, spolupracuje na mezioborových projektech a je autorkou či spoluautorkou několika odborných monografií, zejména k problematice české menšiny v Chorvatsku.

Abstract

In the Czech Republic, there is regularly updated quantitative data on temporary protection holders from Ukraine, which gives us a fairly good overview of their age, gender or economic activity. However, it does not allow us to understand the complexity of the processes and changes taking place in the lives of individual refugees. We therefore focused our attention on the stories of women who fled the war in Ukraine and who found refuge in the Czech Republic. Using qualitative research methods, we recorded and analyzed 15 narratives in which we trace the transformation of the identity of the female narrators, consisting in the deconstruction of their existing identity—national (e.g., related to the Russian language), social (related to education and occupational prestige) and class (related to economic status) and the construction of a new identity of a refugee. We identify aspects of this new identity that enable refugees to experience feelings of acceptance and belonging in their new society, from newly constructed social networks and community life to support in their current place of residence provided by work colleagues, neighbours or others who help them adapt to their new environment and life roles.

Abstrakt

V ČR máme k dispozici pravidelně aktualizovaná kvantitativní data o držitelích dočasné ochrany z Ukrajiny, která nám poskytují poměrně dobrý přehled o jejich věku, pohlaví či ekonomické činnosti. Neumožňují nám však pochopit složitost procesů a změn, které se odehrávají v životech jednotlivých uprchlíků. Svou pozornost jsme proto zaměřili na příběhy žen, které uprchly před válkou na Ukrajině a které našly útočiště v ČR. Pomocí metod kvalitativního výzkumu jsme zaznamenali a analyzovali 15 narací, v nichž sledujeme proměnu identity našich narátorek, spočívající v dekonstrukci jejich dosavadní identity – národní (např. spojené s ruským jazykem), společenské (ve vazbě na vzdělání a prestiž povolání) i třídní (související s ekonomickým postavením) – a konstrukci identity nové – identity uprchlíka. Identifikujeme aspekty, které uprchlicím v této nové identitě umožňují zažívat pocity přijetí a sounáležitosti v nové společnosti, od nově vybudovaných sociálních sítí a komunitního života až po podporu v místě jejich současného bydliště poskytovanou kolegy v práci, sousedy či dalšími osobami, které jim pomáhají v adaptaci na nové prostředí a životní role.

Klíčová slova

migrace, rodina, dočasná ochrana, pracovní trh, nejistota, životní aspirace

Úvod

Tento výzkum vychází z hluboce osobních výpovědí žen, které opustily domov kvůli válce. V jejich zkušenostech se odráží obecnější otázky přináležitosti, rekonstrukce sebeobrazu a každodenní snahy o stabilitu. Cílem této studie není pouze popsat změnu identity, ale i ukázat, jak tato změna probíhá v konkrétním společenském kontextu, včetně možností i překážek integrace.

24. února 2022 došlo k vojenské agresí a invazi Ruska na Ukrajinu. Následkem těchto událostí z Ukrajiny v následujících dnech, týdnech a měsících emigrovalo mnoho milionů obyvatel. Dočasná ochrana je nástroj Evropské unie, který je upraven směrnicí Rady o dočasné ochraně 2001/55/ES. Jedná se o krizový mechanismus EU, který se aktivuje za výjimečných okolností v případě hromadného přílivu osob s cílem poskytnout jim kolektivní ochranu a zmírnit tlak na vnitrostátní azylové systémy zemí EU.¹ EU aktivovala mechanismus dočasné ochrany pro uprchlíky z Ukrajiny v březnu 2022. Naposledy byl mechanismus prodloužen do 4. března 2026. Aktuálně je v EU registrováno 4,49 milionu uprchlíků z Ukrajiny k dočasné ochraně.²

K 31.12.2024 bylo v České republice evidováno celkem 388 067 aktivních registrací dočasných ochran. Celkově vydaných dočasných ochran bylo za období od začátku konfliktu (24. 2. 2022) do 6. 10. 2024 celkem 651 457. Česká republika je dlouhodobě státem EU, který hostí nejvíce ukrajinských uprchlíků v přepočtu na velikost populace. V září 2024 jich v zemi bylo přibližně 35 na každých 1000 obyvatel, tvořice tak v České republice 3,5 % populace.

Nicméně Ukrajinci v České republice žijí i s přechodným (92 843) a trvalým pobytem (108 546), takže v součtu k 31.12.2024 žilo na území republiky 589 456 občanů Ukrajiny z celkově 1 094 090 cizích státních příslušníků. Tvoří tedy nejpočetnější cizineckou komunitu.

Většinu uprchlíků tvořily ženy a děti, mezi všemi držiteli dočasné ochrany tvoří aktuálně (k 6. 10. 2024) ženy 61 % a muži 39 %, z nich je 28 % dětí (do 18 let) a 4 % seniorů (65+).³ Podobně je tomu v celé Evropě. Výzkum realizovaný v minulém roce na vzorku uprchlíků

¹ Ministerstvo vnitra České republiky: *Čtvrtletní zpráva o migraci za III. čtvrtletí 2024*. [online] [2025-02-01]. <https://mv.gov.cz/migrace/clanek/ctvrtletni-zprava-o-migraci-za-iii-ctvrtleti-2024.aspx>.

² Evropská rada/Rada Evropské unie: *Jak EU pomáhá uprchlíkům z Ukrajiny*. [online] [2025-02-01]. <https://www.consilium.europa.eu/cs/policies/refugee-inflow-from-ukraine/#0>.

³ Ministerstvo vnitra České republiky: *Čtvrtletní zpráva o migraci za III. čtvrtletí 2024*. [online] [2025-02-01]. <https://mv.gov.cz/migrace/clanek/ctvrtletni-zprava-o-migraci-za-iii-ctvrtleti-2024.aspx>.

z Ukrajiny napříč zeměmi EU, zachytil v demografickém popisu vzorku tyto události: 81 % z uprchlíků byly ženy, tyto měly průměrně 39 let, tedy byly z většiny v produktivním věku a 68 % z nich mělo ukončeno terciální vzdělání, tedy vysokoškolský diplom, více než polovina z nich uprchla s jedním a více dětmi, jejichž průměrný věk byl deset let a 20 % z nich doprovází senioři. Tento výzkum realizovaný organizacemi EUAA a OECD v polovině roku 2023 na více než třech tisících respondentech jednoznačně odpovídá také české populaci uprchlíků z Ukrajiny.⁴

Většina ukrajinských uprchlíků v České republice žije ve velkých městech, zejména v Praze, Brně a Plzni, a převážně se jedná o ekonomicky aktivní a vysoce kvalifikované osoby. Podle údajů Českého statistického úřadu (ČSÚ) bylo k 31. prosinci 2023 v České republice evidováno 320 042 pracujících občanů Ukrajiny, z toho 285 545 osob v zaměstnaneckém poměru a 34 497 osob podnikajících na základě živnostenského oprávnění.⁵

Mezinárodní organizace pro migraci (IOM) zveřejnila souhrnnou zprávu za rok 2023 o socioekonomické situaci uprchlíků z Ukrajiny v České republice, výzkum, z něhož vychází je založen na analýze dotazníkového šetření s více než pěti tisíci respondenty ze všech krajů České republiky, včetně Prahy. Respondenty byly z 80 % ženy, 46 % z nich má alespoň jedno dítě, 39 % z nich se stará alespoň o jednu osobu s vážným zdravotním postižením a 28 % je osobou starší 60 let nebo s ní žije. Skupina byla rozdělena na pracující a nezaměstnané, mezi pracujícími byli zastoupeni ze 48 % vysokoškolsky vzdělané osoby, u nezaměstnaných pak až z 51 %. Výzkum ukázal, že 49 % respondentů v produktivním věku mělo ukončené terciární, tedy vysokoškolské vzdělání. Ukrajínští uprchlíci v České republice však často pracují na špatně placených manuálních pozicích, které neodpovídají jejich dosažené kvalifikaci. Až 68 % ukrajinských uprchlic, které před odchodem působily jako manažerky či odbornice, pracuje v České republice pod úrovní své kvalifikace; u mužů jde o 50 %. V době šetření bylo 77 % respondentů ve věku 18–64 let ekonomicky aktivních (zaměstnaných nebo aktivně hledajících práci), zatímco 23 % bylo ekonomicky neaktivních. Z této skupiny neaktivních respondentů více než polovina (57 %) uvedla, že se stará o jiné členy rodiny — děti, seniory či osoby se

⁴ EUAA: *Asylum Report 2024* (2024). [online] [2025-02-01].

https://euaa.europa.eu/sites/default/files/publications/2024-06/2024_Asylum_Report_EN.pdf.

EUAA/OECD: *Voices in Europe: Experiences, hopes and aspirations of forcibly displaced persons from Ukraine* (2024). [online] [2025-02-01]. https://euaa.europa.eu/sites/default/files/publications/2024-03/2024_03_05_Voices_in_Europe.pdf.

⁵ ČSÚ: *Zaměstnaní (MPSV, MPO) a bydlící (ŘSCP) cizinci podle státní příslušnosti k 31.12.2023*. [online] [2025-02-01]. https://csu.gov.cz/docs/107508/05742040-44ca-1f91-bbd5-b2959aa5a726/290027240304.pdf?version=1.0&utm_source=chatgpt.com.

zdravotním postižením.⁶ Zajímavým zjištěním je, že Ukrajinci mají mezi zaměstnanými cizinci v České republice nejnižší medián hrubé měsíční mzdy. Medián hrubé mzdy českých zaměstnanců činil 39 421 Kč, zatímco u nejpočetněji zastoupených skupin cizinců byly hodnoty následující: Ukrajinci 31 308 Kč, Bulhaři 36 748 Kč, Rumuni 37 089 Kč, Poláci 38 827 Kč a Slováci 45 377 Kč.⁷ Další šetření provedla společnost PAQ Research,⁸ Výzkum ukazuje, že mezi ukrajinskými uprchlíky v České republice existují výrazné rozdíly v pracovní aktivitě v závislosti na znalosti českého jazyka. Mezi těmi, kteří ovládají češtinu, pracuje 70 % respondentů; pokud uprchlíci znají alespoň základní úroveň jazyka, pracuje 51 % z nich; zatímco mezi těmi, kteří češtinu neovládají vůbec, je zaměstnaných pouze 38 %. Znalost češtiny tedy výrazně zvyšuje šanci na pracovní uplatnění i na výkon kvalifikovanějších profesí. Lucie Macková a kol. poukazují na to, že ukrajinští uprchlíci často přijímají zaměstnání pod úrovní své kvalifikace, což u mnohých vedlo k profesnímu sestupu, prověřilo jejich odolnost a změnilo jejich životní aspirace, přičemž tento proces byl často provázen individuální ontologickou nejistotou. Autoři shrnují, že sociálně-ekonomický status ukrajinských uprchlíků je podmíněn kombinací jazykových dovedností, uznáním dosaženého vzdělání, rodinnou situací a schopností zotavit se z napětí a traumat prožitých před útekem, během něj i v exilu. Tyto faktory pak významně ovlivňují jejich rozhodování o setrvání v České republice nebo návratu na Ukrajinu.⁹

Tento článek se zaměřuje na ukrajinské ženy, které často v roli matek či samoživitelek vstoupily v exilu na český pracovní trh a více či méně úspěšně se adaptovaly na nové životní role. Navazuje na předchozí studie, jež analyzovaly migrační zkušenost ukrajinských uprchlíků v České republice, jejich aspirace, ambice a životní plány v nové zemi, včetně aspirací jejich dětí.¹⁰

⁶ IOM: *Česko: Socioekonomická situace ukrajinských uprchlíků: Zpráva za rok 2023*. [online] [2025-02-01].

⁷ Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky: *Informace a statistiky o průměrném výdělku*. 1. pololetí 2024. [online] [2025-02-01]. https://www.mpsv.cz/documents/20142/636498/ISPV_242_MZS.pdf.

⁸ PAQ research: *Hlas Ukrajinců: Práce, bydlení, chudoba a znalost češtiny*. [online] [2025-02-01].

https://www.paqresearch.cz/content/files/2023/02/Hlas_Ukrajinc-_Bydlen-_Pr-ce_P--jmy_Jazyk_oprava.pdf.

⁹ MACKOVÁ, Lucie – MEDOVÁ, Nikola – FRLIČKOVÁ, Barbora – JIRKA, Luděk: 'The plan is no plan': Ontological security and resilience of Ukrainian refugees in the Czech labour market. In: *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, roč. 61, č. 1 (2025), s. 1–22. <https://doi.org/10.13060/csr.2024.024>.

¹⁰ KAMIONKA Mateusz – MACKOVÁ, Lucie – JIRKA, Luděk: "Fear for children", Mother-Child Dyad and Future Mobility Trajectories of Displaced Ukrainians in Czechia and Poland: Children as a Factor for Fleeing and Living after the Full-Scale Invasion. In: *Migraciones*, č. 61 (2024), s. 1–21. <https://doi.org/10.14422/mig.2024.027>.

MACKOVÁ, Lucie – MEDOVÁ, Nikola – FRLIČKOVÁ, Barbora – JIRKA, Luděk: 'The plan is no plan': Ontological security and resilience of Ukrainian refugees in the Czech labour market, s. 1–22. <https://doi.org/10.13060/csr.2024.024>.

HLAĐO, Petr – ŠEĐOVÁ, Klára – OBROVSKÁ, J. a kol.: *Adaptace ukrajinských žáků na vzdělávání v českých základních školách*. Studie SYRI, 2023. [online] [2025-02-]

Zaměříme se na popis životních strategií, které naše narátorky využívají ke zvládnutí integračních procesů v České republice, dále na rekonstrukci jejich identity ovlivněné migrační zkušeností a na zachycení životních aspirací uprchlíků po téměř třech letech strávených v exilu.

Teoretická východiska

Identita

Sociální vědy, jako jsou kulturní a sociální antropologie, kulturní studia a další, pokládají od 90. let identitu za kulturní či sociální konstrukt. Je paradigmaticky přijímáno, že osobnost se utváří v procesu enkulturace – identita tedy nese diskurzivně-performativní charakter. „Existovat jako osobnost neznamena vlastnit nadčasovou podstatu, ale spíše schopnost plastičnosti, proměnlivosti a specifické reakce na sociální a kulturní kontext.“¹¹ Přidržíme se antiesencialistického modelu, který zdůrazňuje, že identita je dynamickým procesem bez ustálené podoby. Identitu nelze chápat jako odhalení nadčasové podstaty; je spíše vystavěna na podobnostech a odlišnostech vůči druhým. Stejnost a difference, základní prvky konceptu identity, jsou sociálními konstrukty. „Identita je průběžně posouvající se popis nás samotných.“¹² Není třeba hledat jednotící či určující identitu; základ naší osobnosti tvoří spíše proměnlivé, posouvající se, mnohačetné či roztržité identity. Identita je dynamická: její jednotlivé vrstvy a složky vznikají a proměňují se po celý život svého nositele. Nové životní události nás často nutí naši identitu redefinovat. Identita je zároveň mnohvrstevnatá – kategorie, s nimiž se během života identifikujeme, mohou být definovány různým způsobem: genderově, etnický, národnostně, sociálně či nábožensky. Průnik těchto kategorií utváří naši komplexní identitu. Identita je rovněž hybridní: dítě vyrůstající v multikulturním prostředí, například v důsledku odlišného etnického původu rodičů, může sdílet dvojí nebo smíšenou identitu.¹³ Stejně tak ani přistěhovalci nemusí opustit svou původní identitu, mohou zůstat loajální a solidární k zemi svého původu, k etnické či národní příslušnosti, a přesto na základě nové zkušenosti, zkušenosti spojené s migračními procesy, se jejich identita transformuje. Mluvíme o transnacionální identitě přistěhovalců, tyto „mohou mít vysoce partikularistický

01]. <https://www.syri.cz/data/uploadHTML/files/PUBLIKACE/adaptace-ukrajinsky-zaku-na-vzdelavani-v-ceskych-zakladnich-skolach-syri.pdf>.

BITTNEROVÁ, Dana: Kritické temporality: Vzdělávací trajektorie dětí uprchlíků z Ukrajiny. In: *Národopisná revue*, roč. 34, č. 2 (2024), s. 79–90. <https://doi.org/10.62800/NR.2024.2.01>.

¹¹ BARKER, Chris: *Slovník kulturních studií*. Praha: Portál, 2006, s. 75.

¹² Tamtéž.

¹³ MOREE, Dana: *Základy interkulturního soužití*. Praha: Portál, 2015.

charakter, nemusí přesahovat národní, etnické a náboženské identity, tyto jedinečné identity pouze propojují do souběžně existující konstelace vztahů transnacionálních sociálních polí.“¹⁴

Od skupinové příslušnosti se navíc odvíjí také individuální sebe-pojetí. Je to právě skupinová identita, která lidem poskytuje jakési ontologické bezpečí, neboť zakořenění do skupiny, s kterou nás často pojí společná historie nebo jazyk apod. nám slibuje překonání konečnosti individuální existence.¹⁵ Etnická identita je pak chápána jako určitý „imperativní status, připsaný aspekt osobnosti, z něhož se nelze zcela vyvázat.“¹⁶ Eriksen se však domnívá, že stejně jako je v Listině základních práv a svobod uvedeno právo na národnost, měla by zahrnovat i právo se dané národnosti zřeknout.¹⁷ „Nakonec bychom měli mít na paměti, že ani etnické skupiny, ani národy nejsou věčné. Objevují se, vzkvétají a mizí.“¹⁸

Diaspora a komunita

Vyjdeme ze sociologie vědění, podobně jako Mijić Ana, která zkoumala re-konstrukce identit a sounáležitosti po nucené migraci,¹⁹ což je také náš případ. Na počátku sociologie vědění, pod kterou spadá problematika sociální konstrukce reality, stáli Peter L. Berger a Thomas Luckmann. Sociologie vědění přistupuje k lidské realitě jako k realitě vytvořené sociálně.²⁰ Mezi premisy jejich úvah patřily: Realita každodenního života je sdílena s ostatními. Tedy je intersubjektivní.²¹ Sociální řád existuje pouze jako produkt lidské činnosti.²² Tedy společnost je výtvorem člověka. Společnost je objektivní realitou. Neboť vztah mezi člověkem, společností a realitou je dialektický, je také člověk výtvorem společnosti.²³ Podobně jako Mijićová nás bude zajímat základní sociální dialektika mezi jednotlivcem a společností, tedy problematika identity a sounáležitosti, komunitního života, která se významně dotýká problematiky migrace. Avšak „všechny společenské reality jsou nejisté. Všechny společnosti jsou jen konstrukty čelící chaosu“²⁴. Lidská identita je v důsledku sdílení reality každodenního života s ostatními tvořena během sociálních procesů. „Jakmile je utvořena, je udržována, obměňována, dokonce i

¹⁴ SZALÓ, Csaba: *Transnacionální migrace: proměny identit, hranic a vědění o nich*. Brno: CDK, 2007, s. 114.

¹⁵ BARŠA, Pavel: *Národní stát a etnický konflikt. Politologická perspektiva*. Brno: CDK, 1999, s. 69.

¹⁶ ERIKSEN, Thomas Hylland: *Etnicita a nacionalismus. Antropologické perspektivy*. Praha: SLON, 2012, s. 25.

¹⁷ ERIKSEN, Thomas Hylland: *Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě*. Praha: Triton, 2007, s. 61.

¹⁸ ERIKSEN, Thomas Hylland: *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, 2008, s. 350.

¹⁹ MIJIĆ, Ana: (Re-)Construction of Identity and Belonging after Forced Migration: A Sociology of Knowledge Approach. In: *Journal of Refugee Studies*, roč. 35, č. 3 (2022), s. 1107–1125. <https://doi.org/10.1093/jrs/feac020>.

²⁰ BERGER, Peter L. – LUCKMANN, Thomas: *Sociální konstrukce reality*. Praha: CDK, 2001, s. 116.

²¹ Tamtéž, s. 34.

²² Tamtéž, s. 56.

²³ Tamtéž, s. 64.

²⁴ Tamtéž, s. 104.

přebudovávána sociálními vztahy. Sociální procesy, jež se podílejí na formování i udržování identity, jsou dány sociální strukturou.“²⁵

A tak společnosti prožívají své dějiny, v jejichž průběhu vznikají určité lidské identity, avšak dějiny těchto společností jsou vytvářeny lidmi s určitou identitou.²⁶ Jak člověk otevírá sám sebe světu, jak se v něm uskutečňuje, tak také vytváří svět, v němž se uskutečňuje, stává se skutečným tvůrcem svého světa, konstruuje svůj svět a promítá do něj své vlastní významy.²⁷ Berger a Luckmann jsou přesvědčeni, že tomu tak musí být, neboť člověk nemůže existovat v nečinnosti, uzavřenosti do svého nitra. Člověk se musí neustále uplatňovat a sebepotvrzovat (externalizovat) v činnosti, otevřenost člověka světu a pro svět je jeho „antropologickou nutností“.²⁸ Z tohoto úhlu pohledu komunita a diaspora mohou poskytnout nezbytnou obranu proti chaosu a desorientaci jedince v procesu migrace i v exilu. Poskytují bezpečný přístav. Mijićová upozorňuje na to, abychom nezjednodušovali koncepty identity a sounáležitosti na národní identity (případně komunitní), na národní sounáležitost. Naopak lidé stále více žijí ve složitých, multiuzlových sociálních světech, které pokrývají více lokalit a prostředí, kultur, všechny pak ovlivňují konstrukce a reprodukci dílčích sociálních identit, v tomto ohledu hovoříme o transnacionalistickém přístupu, který zohledňuje nejružnější formy překračování hranic národního státu nebo kolektivity.

Barša proto soudí, že moderní člověk je postupně vykořeněn, a to tou měrou, v jaké stále více lidí současného světa žije ve více světech zároveň, a z toho důvodu nejsou úplně doma v žádném. Migrant nebo příslušník menšiny, současník, je nucen neustále překračovat hranice mezi dvěma a více kulturami, které často nejsou převoditelné na společného jmenovatele.²⁹ Tzv. překračování hranic je nedílnou součástí objektivní i subjektivní reality migranta, a tedy i jeho identity. Pod těmito hranicemi rozumíme nejen hranice v prostoru a čase, ale také sociální, ekonomické, mocenské aj. Takto pojímaný transnacionalismus – jako stálé překračování hranic a životní transformace – může být významným zdrojem sebepojetí migranta a re-konstrukce jeho identity. Jak rozumět transnacionální migraci? „Když migrující překračují státní hranice, nezanechávají za sebou svůj původní domov úplně. Spíše naopak, vytvářejí a udržují přeshraniční ekonomické, politické a kulturní vazby, které propojují jejich původní a nové domovy.“³⁰

²⁵ Tamtéž, s. 170.

²⁶ Tamtéž, s. 171.

²⁷ Autoři přiznávají mimo jiné ovlivnění H. Plessnerem a A. Gehlenem.

²⁸ BERGER, Peter L. – LUCKMANN, Thomas: *Sociální konstrukce reality*, s. 56.

²⁹ BARŠA, Pavel: *Národní stát a etnický konflikt. Politologická perspektiva*, s. 171.

³⁰ SZALÓ, Csaba: *Transnacionální migrace: proměny identit, hranic a vědění o nich*, s. 25.

V demokraciích západoevropského typu se dlouhodobě mluví o tom, že členové marginalizovaných skupin, např. právě přistěhovalci, jsou vystaveni životu mezi světy, z něhož plyne také jejich podvojný sebeurčení, „tyto skupiny si z různorodých světů, v nichž žijí, vytvářejí hybridní identitu. Protože jejich kultury povstávají vždy z několika heterogenních zdrojů, sama jejich existence je vyvrácením esencialistického bludu o identitě jako ukotvené v jednoduchém a homogenním počátku.“³¹ Jiní autoři označují schopnosti jedinců nebo skupin efektivně fungovat ve dvou kulturách současně za bikulturalismus. DomNwachukwu považuje „schopnost lidského rodu efektivně fungovat na více než jedné platformě za vrozenou“.³² Uvádí, že některé ženy jsou např. přirozeně zároveň učitelkami, matkami, manželkami apod., nebo že „někteří lidé mají rádi šťouchané brambory s omáčkou a krocana k večeři, a také milují sushi“. To jsou dle něj lehce prokazatelné příklady, co znamená žít bikulturně. Tyto skupiny byly z mnoha důvodů nuceny přijmout odlišná kulturní dědictví, a přitom si zachovávají svou, od většinové společnosti odlišnou totožnost. Jedinci z bikulturních komunit však mají znalosti a vzdělání z obou kulturních okruhů, „cítí se přirozeně v obou kulturách, které jim jsou vlastní, a mají silnou touhu v obou fungovat“.³³ Ve světle Bergerova a Luckmannova přístupu tyto lidé zažili či zažívají dvojnásobnou primární socializaci, enkulturaci, tedy si osvojili kulturní vzorce z obou stran. Integrují se do hostitelské společnosti. Migrace je ale také významným sociálním tmelem v nové společnosti. Prožitek kolektivně sdílené zkušenosti, v tomto případě spojené s válkou a nucenou migrací, se ztrátou jejich dosavadního sociálního i ekonomického kapitálu, sociálních sítí a sounáležitosti v zemi původu, kolaps důvěry a sociálních jistot, to vše vytváří příležitost k participaci na nové kolektivně sdílené identitě diaspory. Mijićová uvádí, že pro nucené migranty z válkou postižené země, tuto sdílenou krizi v jejich životech lze popsat jako kompletní kolaps jejich světa, objektivní reality, v níž byli socializováni i jejich symbolického vesmíru. Zkušenost z rozbití jejich každodenního života na kusy sebou nese masivní pocit nejistoty. Tato sdílená zkušenost, kulturní podobnost a sdílené hodnoty pak zakládají novou představu o své identitě – konstrukci identity se zkušeností z války a migrace. Tvorba sounáležitosti s druhými, společné identity, která je založena nejen na kulturní podobnosti a

³¹ BARŠA, Pavel: *Národní stát a etnický konflikt. Politologická perspektiva*, s. 171.

³² DOMNWACHUKWU, Chinaka Samuel: *An Introduction to Multicultural Education: From Theory to Practice*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2010, s. 64.

³³ MANNING, M. Lee – BARUTH, Leroy G.: *Multicultural Education of Children and Adolescents*. 5th. ed. Boston: Pearson, 2009, s. 25.

jazyce, vede k rozvoji vztahů v komunitách exulantů – uprchlíků. „Tyto vztahy mohou často sloužit jako jakési kotvy – spojení s komunitou.“³⁴

Životní aspirace

Aspirace migrantů, ať již v nich převažují kognitivní nebo emocionální podněty (individuální poznání a emoce), se primárně orientují na rozhodnutí, zda bude lépe odejít nebo zůstat. V rámci migračních studií jsou termíny „aspirace“ a „touhy“ běžně užívány jako synonyma, naproti tomu koncept „hnací síly migrace“ je analytickou kategorií, která odráží konkrétní chápání toho, jak svět funguje, nicméně tyto tři koncepty jsou propojeny, souvisí s tím, čím je migrace iniciována, jak je prožívána a reprezentována.³⁵

Podle Mackové a kol. se aspirace migrantů skládají z ambicí, postojů, očekávání, záměrů, plánů, preferencí, přání a tužeb, snů, nadějí, ale také z úvah o budoucnosti, z nejistoty, ustrnutí, čekání, představ, potřeb, závazků a ochoty migrovat.³⁶ Aspirace v sobě zahrnují jak racionální, tak emocionální složku rozhodování. Podle Carlinga J. a Collinse, F. tyto koncepty můžeme zjednodušit na „to, co migranti chtějí“.³⁷ „Válka narušila jejich životy a jejich budoucí status zůstává nejasný.“³⁸ V tomto ohledu přiblížili Macková a kol. aspekty, které uprchlíkům bránily v pocitu sounáležitosti a bezpečí, patří mezi ně i dočasnost jejich pobytu v exilu, víra v ukončení konfliktu v krátkém časovém horizontu nebo rodinná situace, to vše vyvolávalo tzv. narušení ontologické jistoty a bránilo jim vytvořit si vhodný životní plán.³⁹ Budoucí aspirace uprchlíků jsou závislé (v korelaci) na prožívané nejistotě v současnosti. „Čas/temporalita je aktér, který naviguje migranta a směřuje ho na někdy neočekávané stezky. Časové režimy, jež jsou spojeny s jeho začleňováním do struktur státu a společnosti, na něho mohou vytvářet tlaky a činit ho zranitelným.“⁴⁰ Uprchlíká zkušenost vstupuje do jejich životních drah a přerušuje je, přesněji mohou v nich i uvíznout nebo jim dává jiný směr. „Některé migrační režimy ve

³⁴ MIJIĆ, Ana: (Re-)Construction of Identity and Belonging after Forced Migration: A Sociology of Knowledge Approach, s. 1107–1125. <https://doi.org/10.1093/jrs/feac020>.

³⁵ CARLING, Jørgen – COLLINS, Francis: Aspiration, desire and drivers of migration. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, roč. 44, č. 6 (2018), s. 909–926. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1384134>.

³⁶ MACKOVÁ, Lucie – MEDOVÁ, Nikola – FRLIČKOVÁ, Barbora – JIRKA, Luděk: ‘The plan is no plan’: Ontological security and resilience of Ukrainian refugees in the Czech labour market, s. 1–22. <https://doi.org/10.13060/csr.2024.024>.

³⁷ CARLING, Jørgen – COLLINS, Francis: Aspiration, desire and drivers of migration, s. 909–926. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1384134>.

³⁸ MACKOVÁ, Lucie – MEDOVÁ, Nikola – FRLIČKOVÁ, Barbora – JIRKA, Luděk: ‘The plan is no plan’: Ontological security and resilience of Ukrainian refugees in the Czech labour market, s. 1. <https://doi.org/10.13060/csr.2024.024>.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ BITTNEROVÁ, Dana: Kritické temporality: Vzdělávací trajektorie dětí uprchlíků z Ukrajiny, s. 79–90. <https://doi.org/10.62800/NR.2024.2.01>.

vztahu k určitým časovým plánům posilují u migrantů pocity, že nepatří nikam, že jejich životy nemohou probíhat v zemi původu, stejně jako je nelze, nebo je není nutné obnovit na novém místě. Jindy ale uvíznutí může mít potenciál vyčkávání na dobrou příležitost. Jedná se o čekání, které není promarněno, ale naopak využito pro získávání informací, promýšlení strategií atd.⁴¹

Zůstat v České republice plánují častěji mladší uprchlíci: v nejmladší generaci do 30 let chce v ČR setrvat 65 % respondentů, zatímco ve skupině nad 50 let je to přibližně 40 %. Vyšší ochotu zůstat vykazují také ti, kteří jsou v České republice zaměstnaní (64 % oproti 49 % mezi těmi, kteří v ČR nepracují). Obecně jsou tedy k trvalému pobytu v České republice častěji nakloněni ti uprchlíci, kteří jsou finančně stabilnější a kteří si zde našli pracovní uplatnění.⁴²

K podobným závěrům dospívají také Borselli M. a Toon van Meijl při popisu životních trajektorií uprchlíků ze Sýrie, mnozí přizpůsobili své aspirace a zvolili si nové cesty k úspěchu v reakci na zkušenost z války, migrace a dlouhého přerušení jejich životních trajektorií. Věk a rodičovství jsou dle nich pravděpodobně diskriminačními faktory v procesu vytváření nových životních trajektorií. Svobodní mladí lidé inklinují k dlouhodobému vzdělávání a budování kariérních plánů, zatímco rodiče dávají přednost ekonomickému zabezpečení svých rodin před vlastním osobním rozvojem. Úspěšné integrační strategie, založené na vzdělávání a kariéře, tak častěji volí mladí lidé bez závazků. Podobný trend lze pozorovat i mezi uprchlíky z Ukrajiny žijícími v České republice.⁴³

Metodologie

Náš výzkum jsme podložili kvalitativním přístupem ke konstrukci dat, které nám podkládají sumarizované závěry. Realizovali jsme polostrukturované rozhovory s ženami – ukrajinskými uprchlicemi, které přišly do České republiky po začátku ruské invaze na Ukrajinu v únoru 2022. Podmínkou rozhovorů bylo, že naše narátorky budou mít dlouhodobou pracovní zkušenost na českém pracovním trhu, mezi dílčí cíle patří i popis jejich zkušenosti s hledáním zaměstnání a pracovním uplatnění v České republice. Necílili jsme pouze na tzv. vysoce vzdělaného migranta, tedy migranta s terciálním vzděláním, ale s jedinou výjimkou měly všechny naše narátorky minimálně terciální vzdělání. Za terciální vzdělání považujeme vysokoškolské vzdělání ukončené minimálně bakalářským titulem. Celkem jsme provedli 15

⁴¹ Tamtéž.

⁴² PAQ research – UNICEF: *Integrace ukrajinských uprchlíků: 2 roky poté a výhled na 2024+*. [online] [2025-02-01]. https://www.paqresearch.cz/content/files/2024/02/PAQ_Hlas_Ukrajincu_Dva_roky_pote-2.pdf.

⁴³ BORSELLI, Marco – MEIJL, Toon van: Linking Migration Aspirations to Integration Prospects: The Experience of Syrian Refugees in Sweden. In: *Journal of Refugee Studies*, roč. 34, č. 1 (2021), s. 579–595. <https://doi.org/10.1093/jrs/feaa043>.

polostrukturovaných rozhovorů. Rozhovory se uskutečnily v období od srpna do listopadu 2024 a natáčely se na záznamové zařízení, rozhovory proběhly tváří v tváři, s jedinou výjimkou, jeden rozhovor proběhl online prostřednictvím aplikace Teams. Respondentky žijí v různých krajích České republiky, nejvíce jich bylo z kraje Olomouckého, neboť autorka práce zde má největší kontakty s ukrajinskou komunitou, ale zastoupeny byly i města v Čechách, hl. město Praha nebo Brno. Všechny naše respondentky splňovaly výzkumná kritéria: byly dlouhodobě zaměstnané v ČR a byly držitelkami dočasné ochrany. Respondentky jsme vybírali náhodně, případně metodou sněhové koule, kdy jedna respondentka nabídla či doporučila rozhovor s dalšími Ukrajinkami. Rozhovory probíhaly v češtině, ukrajinštině, ruštině a angličtině na základě preference účastníků. Do rozhovorů byl zapojen také tlumočník, který je v případě potřeby překládal do a z ukrajinštiny. Při rozhovorech byly dodrženy všechny etické normy u této činnosti obvyklé. Naše narátorky se rozhovorů účastnily dobrovolně, byly informovány o anonymizaci rozhovoru a jeho cílech. Nemusely odpovídat na otázky, které jim byly nepříjemné, rozhovor mohly kdykoliv ukončit bez udání důvodu. Součástí přípravy rozhovoru byl také informovaný souhlas podepsaný jak tazatelem, tak narátorem, tento měli účastníci s dostatečným předstihem k dispozici, aby mu porozuměli a mohli se rozhodnout, zda rozhovor podstoupí. Informovaný souhlas byl bilingvní česko-ukrajinský. Součástí informovaného souhlasu byl také souhlas s nahráváním rozhovoru a popis uchování jeho záznamu. Tento postup se řídí legislativou České republiky.

Rozhovory byly následně ručně přepsány nebo přeloženy do češtiny a přepsány. Poté jsme provedli otevřené kódování v programu Atlas-ti. Věříme, že díky pravidelné kontrole audio záznamu a přepisu tlumočnickem došlo k minimálnímu zkreslení získaných informací i přes jazykovou bariéru. Narátorky byly na základě chronologického pořadí rozhovorů označeny jako N1, N2 atd. Rozhovory byly polostrukturované: základní otázky byly připraveny předem, avšak respondentky měly možnost rozvést rozhovor vlastním směrem. Na základě průběhu rozhovoru byly kladeny doplňující otázky, čímž byl získán komplexnější kontext. Při zpracování okódovaného textu jsme postupovali metodou kvalitativní obsahové analýzy. Text jsme selektovali do tematických celků (kódových tratů), které jsme dále třídili, systematicky analyzovali a vyjádřili v podobě kategorií a subkategorií, mezi nimiž jsme hledali vztahy a souvislosti.

Všechny narátorky byly ženy, jednak proto, že muži, kteří tyto ženy mohli doprovázet často zůstali na Ukrajině, neboť nemohli opustit Ukrajinu a vztahovala se na ně branná povinnost, jednak proto, že ženy většinou přišly s dítětem nebo dětmi, o které měly v zahraničí

pečovat, a i propojení péče o dítě a zaměstnání v ČR bylo pro nás nosným tématem. Muži, kteří tyto ženy v několika případech legálně doprovázeli, se tak stávají pouze těmi, o kterých se ženy zmiňují, tedy součástí např. sociálních sítí narátorek.

Údaje o našich narátorkách, včetně jejich věku a místa původu, včetně místa pobytu v době rozhovoru v České republice jsou uvedeny v tabulce č. 1 (přílohou). Všechny naše narátorky přicestovaly v prvních měsících invaze, tedy v ČR žijí již třetí rok.

Významnou součástí vyhodnocení dat získaných s pomocí polostrukturovaných rozhovorů s narátory bylo jejich srovnání s daty vyhodnocenými v podobně strukturovaných / analyzovaných / zacílených výzkumných šetření. Změny exulantů – uprchlíků – v jejich životních aspiracích souvisí s délkou pobytu v cizině, zkušenostmi z pracovního trhu nebo integrací svou i rodinných příslušníků do české společnosti, a časem absorbovaly významné hodnotové posuny, související s délkou nuceného exilu, který se pro mnohé z nich již nejeví jako dočasný. Popis těchto změn považujeme za významný dílčí vedlejší cíl našeho výzkumu.

Analýza

Faktory, které rozhodly o útěku do bezpečí

Ačkoliv se mnoha uprchlíkům zdá, že se „*věci odehrály rychle*“ (N8), tak rozhodnutí zanechat vše za sebou a utéct s nejn nutnějšími věcmi osobní potřeby, protože žádná z uprchlic neměla než příruční zavazadlo, nejčastěji batoh pro sebe a děti (N10, N8, N9, N7), bylo učiněno až v momentě, kdy se pro ně život na Ukrajině stal nesnesitelným, narátorky propadly zoufalství, některé panice, všechny strachu o život svůj a svých dětí. Vzpomínají na dny strávené v podzemních prostorách, na válku za okny, některé zažily hlad a viděly umírat druhé. Ti, kteří utíkali již podruhé, se většinou rozhodli rychle, naopak jiní nemohli než utéct až v ohrožení života nebo z okupovaného teritoria. Traumatické zážitky ze složité cesty do bezpečí nejsou výjimkou (N2, N15, N13, N5, N14 atd.). Zvuky války je provází po dlouhou dobu i v ČR (N8). V několika případech se s válkou a dny okupace pojí úmrtí rodiče následkem válečných útrap, jako nepřímý dopad války, u našich narátorek se jedná o smrt matky. „*Maminka zemřela následkem strachu a z válečných hrůz kolem...*“ (N12), další narátorka vypráví, jak nepřesvědčila ani pod nátlakem matku, aby utekla s ní a dítětem, v následujícím období pak matka zemřela, nemohla jí ani na pohřeb (N13), další narátorka matka umřela ještě před válkou, avšak na následky stresu z války na Donbasu, také v tomto případě se k umírající matce nedostala narátorka včas a ač se jí následně podařilo matku převézt do bezpečí a najít pro ni

odpovídající péči, už bylo pozdě a umřela (N14). Často se dozvídáme o opuštění domácích zvířat, které museli ponechat v místě, také tyto ztráty se zapsaly do vzpomínek.

Naše narátorky jsou, až na dvě dívky a jednu babičku, která se starala o vnuka, matkami a s nimi do bezpečí exilu unikalo minimálně jedno dítě, častěji více dětí, proto nepřekvapí, že jedním z významných faktorů vedoucím k rozhodnutí o odchodu z vlasti byl strach o děti a jejich budoucnost. Nesnesly ohrožení života svých dětí (N15, N8, N7, N6). Mezi ženami byla i migrantka, která emigraci neměla v plánu, byla v době vypuknutí války na dovolené v Evropě i se svou dcerou, domů už se nedostaly (N4).

V důsledku prožitých traumat se některé narátorky v prvních týdnech a měsících po příchodu do bezpečí exilu zcela izolovaly a například půl roku se s nikým nestýkaly (N10). Další narátorka popisuje, že si po celou dobu cesty do exilu i v prvních týdnech v České republice připadala jako postava v knize: *„Jako nevěřila jsem, nevěřila jsem, že to všechno se děje se mnou. Jako v nějakém takovém, vidíte, jako taková kniha, kde vidíte něco jako běžný život, ale povídá se to jako... no on šel tam a zemřel a tam byla láska a tam něco. Ted' se to všechno dělo se mnou a kolem mě.“* (N7), další narátorka vysvětluje, že po příjezdu nebyli schopni ničeho: *„Nikam jsme nechodili, ani do obchodu, nikam. Seděli jsme v bytě, protože jsme se báli.“* (N1), tedy ani zajištění svých základních potřeb, byla odkázána na pomoc druhých.

Nic jim nezbylo...

Narátorky zanechaly na Ukrajině vše, co po většinu života budovaly, domy, byty, firmy, nemovitosti po rodičích na venkově, zanechaly za sebou i rodný kraj, domov, který milovaly, často v tomto kontextu vzpomínají moře (např. N10). Tyto ztráty jsou různého druhu, jedny už ví, že přišly o všechno, vzala jim to válka (N11, N10), druhé neví, v jakém stavu jejich majetek na Ukrajině zůstal, neboť byl například na dříve okupovaném území (N11, N15), další domov ztratily už po roce 2014, ale ne méně z nich ví, že jsou jejich nemovitosti v pořádku, buď v nich žije manžel nebo jiný člen rodiny, případně se jim o ně někdo stará. Už se smířily s tím, že o svůj majetek mohou přít, ale jeho definitivní ztráty se bojí (N15, N7). Jedna z nářatek to komentovala: *„Lidé, kteří nepřijmou realitu a jsou v myšlenkách stále ve starém životě, to je pak těžké. Starý život se už nevrátí, oni to ví, ale sní o tom“* (N6). Na druhou stranu tyto ztráty vyvolaly v další nářatek reflexi toho, jak málo jí stačí k životu: *„Vše, co jsem potřebovala, jsem tu měla do měsíce“* (N5). Velmi zajímavou část příběhu o zachování alespoň nějaké

hodnoty věcí k užívání popisuje uprchlice, která přes Gruzii a tamní kontakty získala zpět své auto, které bylo již v mezičase odvečeno do Ruska (N10).

Proč Česká republika?

Na České republice migrantky hodnotí především to, že je tu bezpečno (N9, N10, N4), dále také dostupnou lékařskou péčí, sociální a zdravotní pojištění (zvláště zdravotní pojištění, které na Ukrajině není), možnost finančního zajištění, ale například také českou kulturu a kulturní blízkost (N14). Oceňují pozitivní náladu na pracovišti, usměvavé obyvatele na veřejnosti i v práci, podporu dětí v škole (N14, N6). Jsou vděčné za možnost obživy – tedy za to, že mohou v ČR pracovat a bydlet – a oceňují také blízkost velké části Evropy, která jim umožňuje cestovat a podnikat výlety jak po České republice, tak do okolních států (N12).

Polovina z námi oslovených uprchlic se na Ukrajinu z řady důvodů nechce vrátit, další mají pro pobyt v ČR dočasné zdůvodnění, které se ale okolnostmi může proměnit v trvalé. „*Dokud je válka, tak se nemohu vrátit... Já nerozumím, jak tam mohou lidé žít! A když budu mít na Ukrajině práci a tady ne. Práce a válka – to jsou dvě podmínky* (N8).“ Jedna z našich narátorek se v prvním roce války pokusila vrátit do rodného města, z této reemigrační zkušenosti vyvodila závěr, že pro její návrat nestačí nějaká forma příměří mezi Ukrajinou a Ruskem, ale „*válka musí úplně skončit*,“ jinak se s dětmi nevrátí. „*Už jsem se jednou vrátila a rychle jsem opět prchala do bezpečí – zpět do Česka. Nechtěli jsme znovu do Česka, ale na té Ukrajině je nám tak, tak těžko, že do toho Česka musíme odjet. Musela jsem znovu utéct, protože na Ukrajině je to nebezpečné pro naše děti. Člověk nemyslí na sebe, myslí na své děti.* (N12)“.

Základním argumentem pro nový život v emigraci je u části z migrantek negativní vývoj událostí v jejich domovině, pokud Rusové zvítězí, tak se nevrátí (N7, N10): „*Do Ruska já nepojedu* (N10).“ „*Nebudu žít pod Rusy* (N7)“.

V případě opakované uprchlické zkušenosti už často vůbec nevidí možnost návratu. Uprchlice z Donbasu emotivně popisuje: „*Už od roku 2014 nemám domov. Nevím, co bude zítra. Tam to už není moje vlast...*“ (N14). Podobně paní, která přišla o všechno za okupace: „*Nemám už domova. Já jsem se rozhodla, že můj domov je tady. Snažím se zapadnout. A naučit se co nejlíp česky. Tady je budoucnost pro mne i pro mé dítě* (N13)“. Některé z žen v půlce života nechtějí začínat opět „od nuly“, proto vůbec nepomýšlí na návrat, protože už se nemají kam vrátit: „*My tam máme dům a před deseti lety jsme ho nově zrekonstruovali a oni nám ho celý rozbili a já mám 40 let. A jak dlouho bych byla schopná ještě tam potom nějak fungovat, když bychom se vrátili... To, to už by nešlo.*“ (N2). „*Když jsem se rozhodla opustit svůj domov,*

tak jsem věděla, že ho opouštím navždy. Věděla jsem, že už se nevrátím... (N13)“. Podobně rozvedla další z narátorek svou reemigrační zkušenost: *„O prázdninách byli mé děti šťastné, že jsou u babičky s dědou, ale jen jako návštěva (N5).“*

V ruskojazyčných regionech, které na začátku války padly do rukou Rusům se obyvatelé dodnes cítí zrazeni, že za ně nikdo nebojoval, také tento trpký pocit je důvodem pro trvalé setrvání v exilu: *„Neplánujeme se vrátit na Ukrajinu, protože nemůžeme zapomenout, že tam za nás nikdo nebojoval, nikdo se nestaral (N15).“*

Děti jsou často zásadním argumentem pro trvalou emigraci, a i pokud se rodiče chtějí vrátit na Ukrajinu, neplánují návrat svých dětí (N5), mimo jiné proto, že po třech letech v ČR už neumí ukrajinsky tak, aby obstály ve škole, protože doma mluví rusky a nyní chodí do české školy (N12). Jedna maminka myšlenku rozvádí hlouběji: *„Mám dvanáctiletého syna, brzy bude dospělý, Rusi jsou naši sousedi, nevíme, kdy ta válka skončí a nedokážeme už vůbec předvídat, jak to bude dál, hodně maminek má strach z toho, že kdyby zůstaly na Ukrajině, tak by jejich děti musely bojovat. (N12)“*

Proti návratu do vlasti se staví také délka pobytu v cizině, k tomu jsme zaznamenali velmi předvídavý komentář jedné z uprchlic: *„Jsem Ukrajinka – tady nemůžu zapadnout, protože jsem cizinka. Ale kdybych se vrátila domů, tak už bych tam taky nezapadla, cítila bych se tam úplně stejně jako cizinka (N13)“.* Usuzuje tak proto, že monitoruje sociální sítě v rodném městě a je v kontaktu s vrstevníky v místě a sleduje, jak se rozchází s vývojem myšlení těch, kteří neemigrovali, jak se jí její město stává k nepoznání cizím, a to jak hmotnou devastací za války, tak také v myšlení jeho obyvatel. Všechny tyto argumenty, které vedou uprchlice k usazení se v cizině, jsou ještě podpořeny, když na Ukrajině z příbuzných už nikdo nezůstal (N10).

Život v ČR – ... V plánu je žít tady a teď

V průběhu tří let, po které všechny oslovené narátorky pobývají v exilu v České republice, se jejich život změnil a můžeme říci, že všechny žijí v podmínkách, s nimiž jsou spokojené. Ačkoliv v počátcích přijaly například ubytování přes KACPU, případně jiné organizace, spolubydlení nebo bydlení v ubytovně či v hotelu, v současnosti převažuje komerční pronájem bytu (N7, N5, N14). Dvě narátorky bydlí s novým životním partnerem, jedna s novým manželem. Po ubytování v nevhodných lokalitách v prvních měsících exilu často uprchlice upřednostnily bydlení v blízkosti spádové školy pro své děti a zaměstnání (např. N5).

Ovšem ani na ubytování v ubytovnách pro sezónní dělníky nebo ve velkých penzionech, kde žilo pospolu několik desítek ukrajinských rodin, nevzpomínají ve zlém, ačkoliv tam třeba na šedesát ubytovaných připadla jedna kuchyňka, pozitivní bylo, že se všichni poznali navzájem, takže každý věděl o situaci toho druhého, co se mu přihodilo, odkud pochází apod. Tento komunitní způsob života vyzrál do podoby komunitních center, kde se zvlášť ženy, které se často cítí osamělé, setkávají, a kde se jim od druhých dostane podpory (N6): *„Pro nás je hodně důležité, že si můžeme své myšlenky a emoce sdílet v rodném jazyce. My sami sobě rozumíme, víme, jak je to těžké, jak to bolí, když necháme své rodiče nebo třeba i děti na Ukrajině.“*

Čeština jako klíčový problém integrace

Ukrajinské maminky si velmi seriózně uvědomují, jak souvisí jejich pracovní úspěch na českém pracovním trhu i úspěch jejich dětí v české škole s překonáním jazykové bariéry. *„To je prioritní číslo jedna (N7, N13)“*. Za základní faktory ovlivňující zvládnutí českého jazyka narátorky považují socializaci sebe i dětí v české společnosti, pokud pracují v českém kolektivu (N9), kde nutně potřebují český jazyk k výkonu zaměstnání (*„...musela jsem mluvit s učiteli česky. Prostě jsem musela mluvit, tak jsem se naučila“* N6), pak překonávají jazykovou bariéru lehčeji, než jiní. Další cestou bylo využívání českého jazyka jako nástroje komunikace v české domácnosti (N9, N13), pokud ji Ukrajinky v průběhu exilové zkušenosti sdílely s Čechy a konečně také zapojení se do jazykových kurzů. Také úspěch svých dětí v českém vzdělávacím systému pojí s jejich schopností najít si kamarády mezi Čechy, např. zapojení dětí do volnočasových aktivit s českými dětmi vede k jejich úspěšnému zvládnutí jazyka mnohem rychleji, než u těch, které si na škole nenajdou žádné české kamarády (*„Vnuč by se chtěl vrátit na Ukrajinu. Protože zde prakticky nemá žádné kamarády“* N11). Mnoho z matek bezpodmínečně podporuje výuku češtiny u svých dětí, přípravné kurzy v ČJ pro přijetí na VŠ pro středoškoláky nebo obecně doučování ČJ na škole volí jako alternativy, pokud jejich děti díky sociální izolaci ve škole nepřichází k jazykovým dovednostem přirozenou interakcí s českými dětmi. Cílem žen je v současné době, tedy po třech letech v emigraci, složit zkoušky pro jazykový certifikát na úrovni B1, některé už toho dosáhly, pokud se začaly učit od počátku exilu a intenzivně, tak se již dnes díky svým jazykovým schopnostem cítí v české společnosti mnohem komfortněji (N9).

S nabýváním nových zkušeností v cizině se hlásí o slovo v myslích žen také kritické myšlenky, setkali jsme se s verbalizací nepochopení pro krajany, kteří jsou v České republice už mnoho let a dosud nezvládli český jazyk, *„protože nechtějí“* (N13). Stejně tak je

konstatována zkušenost, že se s ukrajinskými dětmi často na škole nikdo nedomluví, protože nikdo z učitelů neumí ani rusky, ani ukrajinsky (N6).

Práce

Všechny ženy, s nimiž byly vedeny rozhovory, měly v ČR dlouhodobou pracovní zkušenost, ta byla podmínkou realizace rozhovoru. Náhodným výběrem jsme ale našly ženy, které až na jedinou výjimku, na Ukrajině dokončily terciální vzdělání, tedy byly vysokoškolsky vzdělané, v kombinaci s jejich snahou po nezávislosti a uplatnitelnosti na českém pracovním trhu neudivuje, že je pro ně zaměstnání „*životní potřebou* (N7)“. Část z nich měla štěstí a v průběhu tří let v exilu si našla práci, která jim dává vyšší smysl, většina začala pracovat na nižší až mnohem nižší pozici, než měly na Ukrajině, několik z nich mělo na Ukrajině i mnohem vyšší příjem. Jedna z uprchlic si však na své nové práci přes sociálně-ekonomický pád cení klidu a možnosti pomáhat druhým (N15). Pro další je velmi důležitá jistota zaměstnání, která je dokonce spojena u dvou z narátorek s ubytováním, což jim sice snižuje pracovní flexibilitu, ale naplňuje potřebu jistoty obživy. Proto dělají práci, kterou jak sami říkají „*Češi dělat nechtějí. Protože je to moc těžká práce*“ (N12).

Část z žen začala hledat práci v ČR neprodleně po příchodu, jiné v prvních měsících v exilu čekaly, že se vrátí nebo se učily česky, všechny se ale zapojily do zaměstnání do jednoho roku od příchodu do republiky. V současnosti již má většina z nich nostrifikované diplomy, tedy uznané vzdělání. Ty z nich, které byly na Ukrajině učitelkami, jsou dnes nejčastěji zaměstnány jako asistentky pro ukrajinské děti, pro pracovní postup potřebují vykonat jazykové zkoušky, všechny o ně usilují. Učitelské povolání je často považováno za poslání, ne jinak tomu je i na Ukrajině, s hořkostí jedna z narátorek uvádí, že je to ale na Ukrajině práce málo placená. Již není výjimkou, že některé z uprchlic vykonávají kvalifikovanou práci ve svém oboru, první si ale uvědomuje, že je v Česku šťastná a její život je krásný, což nebere jako standardní v její situaci (N8), druhá dělá kvalifikovanou práci na univerzitě, neboť je lingvistkou, učí tedy anglicky (N4), pro většinu je práce nejen cestou k nezávislosti na státu nebo příbuzných, ale také psychickou oporou: „*Bez práce by to bylo nesnesitelné*“ (N4). Námi oslovené ženy jsou se svou prací spokojené, mnoho z nich v ní pomáhá svým krajanům, jiné se již uplatnily ve své profesi nebo jsou díky práci nezávislé, pracovní uplatnění u nich často podmiňuje i budoucí návrat na Ukrajinu (N4). Lepší znalost českého jazyka vidí všechny ženy jako cestu k lepší, případně kvalifikovanější, práci.

Ale lidi jsou lidi... Všude jsou lidé dobří i zlí...

S otevřenou diskriminací na veřejnosti se naše narátorky nesetkaly často, přesto zaznamenaly např. u personálu v ZOO, který poznal, že návštěvníci jsou cizinci, změnu v chování, stejně tak jako u zaměstnanců České pošty, nicméně častější jsou verbální útoky na veřejnosti nebo na sociálních sítích (N13, N14, N7). Jedna z narátorek často pročítá komentáře na internetu, tak vnímá změny v české společnosti z hlediska přijetí a solidarity. Proč? „Protože se nebojím špatných zpráv. Nemám jako iluze, že je život nějaký zvlášť dobrý (N7)“. Narátorky zaznamenaly také konfliktní chování Romů nebo nařčení, že Čechům berou práci. Na druhou stranu se Češi Ukrajinské maminky v konfliktní situaci také zastali.

Každá z žen v průběhu rozhovoru opakovaně ocenila pomoc, kterou Češi na začátku jejich migrační zkušenosti nabízeli. Nezapomněly ani na to, že proklamovaná pomoc skutečně fungovala, státem zpřístupněná veřejná doprava pro uprchlíky zdarma, výuka českého jazyka zdarma, škola pro děti zdarma, dostupné rekvalifikační kurzy zdarma, to jsou oceňované momenty v jejich migrační trajektorii, cennější než peněžní dávky, které jim pomohly v nouzi (N9). Ještě více si však cení pomoci jednotlivců, velká část maminek s dětmi na počátku svého pobytu v ČR využila možnosti přijetí u české rodiny (N12, N13, N6, N10, N9, N8), mnohé české rodiny toto ubytování poskytly zadarmo, jiné za pomoc v domácnosti. Právě pobyt v českých domácnostech byl pro ženy spouštěčem prvních kroků v adaptaci – počátků učení se jazyku a vyrovnávání se s kulturními odlišnostmi. Přijetí pomoci od druhých bylo pro mnohé spojeno nejen s velkou vděčností, ale také restartem jejich životů v cizině (N8: „*Jeden krásný moment. Paní Alena (paní domácí) řekla, že našla pro nás hezký byt.*“, N9: *Náš bytný – prostě k sobě přijal cizí lidi. Chtěl jim pomoci. To bylo prostě skvělé.*). Ceněná byla také pomoc jednotlivců, kteří uměli rusky, zvláště v hostitelské rodině (N8). V jiných případech s ubytováním a budováním nového života pomáhala např. Charita, firma, která jim poskytla zaměstnání i s ubytováním, různé skupiny dobrovolníků, Ukrajinci usedlí v ČR dlouhodobě i jednotlivci. Neboť na Ukrajině často nechaly to nejценnější, tak vyhledaly i pomoc kamarádů nebo dobrovolníků, kteří jedné narátorce přivezli její dva psy (N4) a jiná narátorka (N6) si postupně nechává přivést, co ze svých osobních věcí chce zachránit. V případě, že na Ukrajině zbyl, kdo by se uprchlícím mohl postarat o jejich věci, mohou být tyto zaslány i poštou, respektive autobusy na dálkových linkách z Ukrajiny (N9). Přijmout pomoc nebylo pro uprchlíky samozřejmostí, často se o sebe snažili postarat nebo postarali zcela nezávisle s využitím úspor nebo s pomocí rodiny. Mnozí si zajistili práci tak rychle, že již na podporu v nouzi neměli nárok (N2) nebo usoudili, že nejsou ti nejpotřebnější (N10). Narátorky se dříve

nebo později zapojily do pracovního života (nejdéle po roce) a postupně se na pomoci od druhých nebo státu staly nezávislé. V současnosti naopak některé vidí jako zásadní vrátit přijatou pomoc komunitě. Jedna z žen se specializuje dalším studiem v oblasti psychologie na pomoc zranitelným osobám, další se snaží být oporou pro ukrajinské děti na českých školách, skládají jazykové zkoušky, aby jejich práce mohla být kvalifikovanější, pomáhají si navzájem. Jsou zaměstnány v pomáhajících organizacích, ať již církevních nebo komunitních, jako asistentky na školách nebo pracují s uprchlíky (N1, N5, N7, N6, N9, N14, N15). Ukrajinky myslí také na ty, které opustily, takže podporují zbytek rodiny na Ukrajině, případně rodiny přátel, kteří padli nebo byli zraněni ve válce, (N5) doslova: *Z každého našeho přivýdětku jde nějaká jeho část na Ukrajinu.*

Po třech letech – nový život

Tři roky v exilu často přiměly exulanty přehodnotit dočasnost svého pobytu v ČR. Mezi základní znaky adaptace na české prostředí patří smíšené partnerské vztahy s Čechy, upuštění od výuky online na Ukrajině a zaměření se na překonání jazykové bariéry, zvláště pokud děti přerostly věk základní školy a chtějí se uplatnit na českých školách v sekundárním a posléze i terciálním vzdělání. „*Musíme zvládnout ČJ*“ (N8). „*Zaměřili jsme se už jen na české školy – vnuk měl už dvojku z ČJ*“ (N11). První ukrajinští studenti již na českých středních školách odmaturovali, paradoxně se tak mohli stát nejmladšími studenty na českých vysokých školách, a tak se také stalo, syn jedné z narátorek nastoupil na univerzitu v šestnácti letech (N7). Třetím významným faktorem v adaptaci je připuštění si reality: *Nemám se už kam vrátit, po dvou válkách, líbí se mi tu a miluji svého partnera – Čecha* (N1).

Diaspora

Až na výjimky válka rozdělila početné rodiny. Dlouhodobé odloučení manželů, kdy muži nesmí opustit Ukrajinu a do bezpečí odešly pouze ženy a děti, je nejběžnější formou transnacionálního rozdělení rodiny. Ale neplatí obecně. Dlouhodobé odloučení také v nukleární rodině urychluje ochladnutí vztahů mezi partnery, zejména pokud již dříve procházely krizí: „*Nechal mě odejít i s dítětem*“ (N13). Často se setkáváme také s oddělením rodiny od prarodičů nebo dokonce nejstarších dětí, chlapců, kteří museli zůstat a narukovat, případně dosud studují nebo děvčat, které nechtěly své partnery opustit (N5, N14, N11: „*Mladší dcera mohla odjet s námi, ale ona na Ukrajině nechtěla nechat svého přítele...*“). Z vyprávění plyne, že ne každé dvougenerační soužití v exilu mělo úspěch, starším lidem se stýská více a adaptují se na nové prostředí hůře,

tak se také dříve rozhodnou pro návrat (N6). Jedna z migrantek zažila i to, že se na Ukrajinu za tátou vrátila jejich dcera, nezvykla si a otec jí moc chyběl, nyní si ji čas od času předávají na ukrajinsko-slovenských hranicích v době prázdnin nebo volna. Komentuje: „*Nerozumím tomu, jak to tam moje dcera zvládá. Nechápu to. Nechápu jak v tom strachu, který tam dnes a denně panuje, mohou lidé žít*“ (N8).“ Sama však návrat nezvažuje, protože se v ČR usadila s dospívajícím synem, který studuje. Další příběh se vztahuje k ženě, která utekla se synem a je v exilu jako jediná z široké rodiny, nicméně neplánuje se vrátit, dokud nebude na Ukrajině zcela bezpečno pro ni i pro syna. „*Dokud je tam válka, tak se vracet nebudu. Jednou se ale vrátím*“ (N11). Podobné pocity má i další z žen: „*Rodina zůstala na Ukrajině, jsem jako stromek, který vzali a přesadili*“ (N5). Poukazuje tak na ztrátu kořenů a rodinného zázemí. Rodiny jsou rozptýlené po Evropě (N9), odloučení zasáhlo i ty, kdo byli na separaci zvyklí: „*Jsmo rodina námořníků, ale válka celou rodinu rozdělila, rozptýlila ji po celém světě*“ (N10).

Identita

Vzhledem k tomu, že naše narátorky – až na výjimky – pocházely z oblastí přímo zasažených válkou nebo žily na okupovaných územích, není překvapivé, že většina z nich uvádí ruštinu jako svůj mateřský jazyk. To ale neznamená, že se považují za Rusky, naopak ozbrojený konflikt u mnoha z nich zvnitřnil národní cítění: „*Jsem Ukrajinka, ale všichni u nás ve městě mluví rusky*.“ (N12)“; „*Nemám asociace, že jsem Ruska, Oděsa je ukrajinské město, ale mluvíme tam rusky, to je naše historie...*“ (N13)“. Zachycujeme i jiná vysvětlení: „*Národnost jsme měli jen v sovětském pase, tam jsem měla napsané, že jsem Ruska*“ (N7).“ Ovšem zvnitřnění ukrajinské identity nastalo u narátorky právě v exilu: „*Celý život jsem mluvila rusky, teď už mluvím jen ukrajinsky, už nemluvím rusky vůbec*“ (N7)“. Jazyk jako identito-tvorný prvek v životě může však být uchopen i zcela opačným způsobem: „*Nikdy jsem nemluvila rusky, ani nikdo z mé široké rodiny nemluví rusky, všichni mluvíme ukrajinsky. Až když začala válka, tak tady v Česku, když jsem se chtěla domluvit, tak jsem začala mluvit rusky*“ (N6)“. Velká část z uprchlic deklaruje, že ač jejich rodným jazykem byla ruština, tak všichni v jejich regionu umí oba jazyky (N12, N13, N14, N15). Vzpomínají také směs ruštiny s ukrajinštinou tzv. suržyk, kterou se na Ukrajině běžně mluví: *prostě úplně čistou ukrajinštinu neuslyšíš, snad jen ve škole* (N9). Jedna z respondentek rozvedla svou identitu obsáhleji: *Ztratila jsem všechno, vše, co jsem měla. Ta válka je mezi politiky, ne mezi lidmi. Ruština je pro mne jen jazyk komunikace... maminka je Ruska, otec Ukrajinec...* (N15) Z její odpovědi vyvěrá nejistota, identita se formuje, lépe re-formuje. Stejně tak si i ostatní ženy nejčastěji stojí za tím, že „*jsou Ukrajinkami, ale*

mluví rusky, většina však umí i ukrajinsky (N2, N5, N7, N9, N11, N12, N13, N14, N15). Vyjádřeno jejich slovy: *Žili jsem a mluvili jsme rusky. Ale teď, když začala ta válka jsem se upřímně sebe-identifikovala jako Ukrajinka. Nezávisle na etnickém původu, protože moji rodiče pochází z Ruska* (N7).

Čeština jako klíč k pracovnímu uplatnění a integraci

Na začátku exilu mnoho uprchlic nemělo žádné vize pro sebe a své blízké, často se soustředily jen na bezprostřední budoucnost, na další dny místo měsíců či let. Jedna z žen to vyjádřila: *„Když myslím na budoucnost, začnu brečet.* (N4)“ V současnosti už ale mnoho z nich plánuje svůj život a chce se aktivně podílet na jeho průběhu. Pro některé z nich není jednoduché rozhodnout se, zda zůstat v ČR, nebo se vrátit na Ukrajinu. Ty, které svou volbu obhájí, vidí, že podmínkou úspěchu je zvládnutí češtiny (N1, N14, N12: *„Chci se naučit lépe česky, pak si myslím, že mi bude v Česku více pohodlněji, víc komfortněji. Bude to lepší při domluvě s lékařem, ve škole, na třídních schůzkách.“*). Jedna z narátorek to formovala jednoznačně: *nechtěla jsem zůstat, protože jsem neznala jazyk, ale dnes už cítím stabilitu, protože se domluví* (N15). Druhá přiznává: *Našla jsem tu nový život. Můj syn tu chce zůstat na 100 %. A díky tomu vidím budoucnost spíš tady než na Ukrajině* (N8). Nostrifikace diplomu nevede ještě ke kvalifikované práci, jak by se na první pohled jevilo, podmínkou řady zaměstnání je státní zkouška z češtiny, ta je tedy cílem několika z našich narátorek (např. N5 nebo N14). Naučit se dobře česky vidí druhá z žen také jako cestu k normálnímu životu: *Chci normálně žít ten český život...* (N14/285). Životní cíle uprchlic jsou často v korelaci s jejich vírou ve vítězství Ukrajiny: *Jestli Rusové zvítězí, pak doufám, že mi mé schopnosti, dovednosti, zkušenosti pomohou tady najít uplatnění... například při práci s ukrajinskou komunitou, která je největší etnická komunita v Čechách* (N7). Ještě obezřetnější je narátorka, která si přeje, aby její děti zůstaly v ČR i pokud Ukrajina zvítězí, protože *„ještě bude dlouho trvat, než se vybuduje nová Ukrajina.* (N11)“ Samozřejmě mezi sny ukrajinských žen patří i ty, které můžeme pojmenovat jako vyšší cíle: *„Chtěla bych, aby děti, a nejenom moje děti, ale všechny děti, když jdou večer spát, tak věděly, co bude další den, do čeho se probudí, aby žádné děti nemusely žít ve sklepě, aby válka skončila a aby nejen děti, ale i dospělí lidé, měli ty jejich ztráty minimální.* (N14)“ nebo *„Přeji si, abychom si my, co jsme v zahraničí, uvědomili tu hodnotu naší země, našich tradic, a až se vrátíme na Ukrajinu, abychom ji udělali ještě hezčí, než byla předtím... Je důležité, aby naše děti neztratily kořeny, aby v sobě uchovávaly naši kulturu, původ, z kterého byly vytrženy. V tom je podporuji a mám podporu na naší škole, a rodiče vidí, že v tomhle je*

smysl (N6)“. Ale představy o budoucnosti mohou být i zcela intimní, pro někoho ji může naplňovat manželstvím završený nový partnerský vztah (N8) pro druhého to, aby jeho rodina byla opět pospolu, a aby žili tam, kde chtějí žít (N10). Samozřejmě pro mnohé z žen je stále těžké cokoli plánovat v exilu: „*Od začátku války si už budoucnost neplánuji, ale chybí mi moře...* (N9)“ nebo „*Nemyslím na budoucnost a žiju teď. Co není v mých silách, to neřeším.* (N4)“

Několik žen svůj postoj k budoucnosti ani po třech letech v emigraci nezměnilo, neplánují budoucnost, nepřemýšlí nad ní, protože vůbec neví, co bude dál (N3, N12, N10, N9). Mimo jiné jsou vize spojené s návratem spojeny s myšlenkou na nový začátek: „*Zatím nevím, Nemyslím na návrat. Když se vrátím, tak musím začít zase všechno znovu* (N10)“.

Aspirace

Po třech letech v exilu, kdy většina z našich narátorek začínala z ničeho (N2/175, 174), a začínaly svůj život tak říkajíc „*od nuly*“ a i zpětně vidí, „*že to ze začátku bylo hodně těžké, strašné* (N2)“, mnohé z účastnic výzkumu pocítují hrdost, že to zvládly. Pozitivní přístup ukazuje nezlomnost nejedné z nich, věří, že když si vybuodovala sama svou práci dobrý život na Ukrajině, vybuduje si ho stejně tak v ČR. „*Když tu budu brečet a mít svěšené ruce, to mi k ničemu nebude, takže musím takto věřit sobě a stejně tak podporovat svoje děti.* (N15)“. Některé z oslovených žen si již uvědomily, že jejich minulý život je minulostí: „*když začala válka a já jsem přijela sem, tak jsem si uvědomila, že to všechno už je historie, že to se stalo kdysi a že je potřeba pokračovat dál* (N6)“. Některé si jsou již jisté, že zde našly nový domov (N14), jiným emigrace způsobila paradoxně pozitivní změnu v životě, díky níž se jejich život zlepšil a zlepšuje dál (N8). Věří, že mohou začít nový život, kterému dají smysl (N6). Věří, že když se naučí dobře česky a tím zvýší svou kvalifikaci, tak si najdou práci, v níž budou šťastné (N14). Za podstatný v novém domově považují pocit bezpečí pro jejich děti (N6, N13). Jejich aspirace se tedy často pojí s možnostmi vedení dobrého života v ČR. Jedna z narátorek chce pracovat na Univerzitě a chce sepsat dějiny Ukrajiny neovlivněné ruskými narativy, chce se tak i s manželem zapojit do obnovy Ukrajiny (N5). Další naproti tomu považuje život v ČR za velmi dobrý, český jazyk za krásný a stejně tak se jí líbí česká města a obce (N7), proto tu chce žít. Naděje spojené s budoucností shrnula uprchlice, která vedla na Ukrajině život vyšší střední třídy: „*Můj sen je prodat všechny naše nemovitosti na Ukrajině za dobrou cenu a koupit něco tady. Můj sen je, abychom já i moje děti dobře mluvili česky, dál tady žili a pracovali. Mám*

strach z toho, co bude dál... Můj sen je, aby tady nebyla nikdy válka. Můj sen je, abyste měli s námi trpělivost a aby Češi pochopili, že ne všichni Ukrajinci jsou špatní.“ (N15)

Diskuse a závěr

Cílem našeho výzkumu bylo zaměřit se na konstrukci a rekonstrukci identit žen–uprchlic. Inspirací pro naše zkoumání byla rovněž práce Any Mijić, která se ve svém výzkumu věnovala uprchlíkům z občanské války v Jugoslávii. Respondenty oslovila po třiceti letech jejich migrace do Rakouska a sledovala proces utváření různých aspektů nové identity v kontextu dlouhodobého exilu. V souladu se sociologií vědění Petera L. Bergera a Thomase Luckmanna vychází z předpokladu, že sociální realita je tvořena lidmi, kteří jsou současně jejím produktem. Identita je v tomto pojetí jak reflektovaná, tak reflektující – představuje klíčový prvek subjektivně prožívané reality.

Rozdíl mezi třemi a třiceti lety strávenými v exilu je samozřejmě zásadní. Přesto jsme v našem výzkumu zaznamenali náznaky formujícího se komplexního procesu nové sebeidentifikace mezi ukrajinskými ženami v exilu.

Pokud Ana Mijić akcentuje propojení identity a pocitu sounáležitosti, pak právě tento aspekt vystupuje v komunitách uprchlíků jako klíčový. Ženy, často izolované, nacházejí oporu v komunitních centrech, kde mohou sdílet své zkušenosti, myšlenky a emoce v rodném jazyce – a tím vzájemně posilovat své vazby (N6). Zdá se, že se v rámci ukrajinských komunit postupně utváří přijetí uprchlické identity jako součásti nové životní reality.

O důležitosti směny fyzických věcí na dálku mezi příbuznými v rámci transnacionálních ukrajinských rodin dříve psaly Khrenová a Burrellová.⁴⁴ Připomněly, že udržování blízkých rodinných vztahů podporuje i materiální směna. Zasílané balíky jsou důležitou součástí nadnárodního rodinného života a mnohem více než ekonomickou pomoc ztělesňují rodinná pouta, podporu a pocit společné přítomnosti, nabízí hmatatelnou péči a pevný důkaz, že na ně blízcí nezapomněli. Již v této studii se jako přepravní kanály popisují soukromí kurýři a sítě přátel, protože jsou levnější, rychlejší a často spolehlivější. Také naše narátorky na podobnou směnu či přepravu věcí na dálku spoléhají. *„Pro mne jsou důležité šaty mojí praprababičky, které mají 180 a víc let, takže ty si vozím a také ty knihy, které napsal můj dědeček. Prostě ty vyšívání košile, šátky a sukně také. Protože ten oděv, ... ty vzory, které měly, které na sobě*

⁴⁴ KHRENOVA Lyudmyla – BURRELL, Kathy: Materialising Care across Borders: Sent Things and Family Ties between Sweden and Ukraine. In: *Nordic Journal of Migration Research*, roč. 11, č. 3 (2021), s. 250–261. <https://doi.org/10.33134/njmr.399>.

nosily, to je hodně velká tradice na Ukrajině. ... Pokaždé, když jede nějaká kamarádka na Ukrajinu, tak ji poprosím, jestli by mi nějaké šaty přivezla a také knihy, pro mne jsou důležité ty knihy, co napsal dědeček a ty šaty po prababičce a starší. (N6)“ Ať už jde o zasílání osobních věcí do České republiky od příbuzných a přátel na Ukrajině, o záchranu rodinného bohatství představovaného například sbírkami starých krojů či knih, nebo o převoz domácích mazlíčků – v našem případě psů –, tyto formy materiální směny hrají v životě uprchlíků významnou roli. „*Moje rodina jsme my s dcerou a naši dva psi (N4).*“ Na druhou stranu neméně významná je pomoc těm, co zůstali na Ukrajině, v tomto případě jde především o finanční podporu svým dětem, rodičům, přátelům, kteří ve válce ztratili zdraví nebo obživu, doslova: *Z každého našeho přívýdělku jde nějaká jeho část na Ukrajinu (N5).*

Kamionka M. a kol. uvádějí, že hlavní motivací emigrantů z Ukrajiny, s nimiž vedli rozhovory, byla válka a snaha zajistit bezpečnost svých dětí,⁴⁵ k témuž závěru jsme došli také: naše narátorky se ve většině rozhodly pro útěk z domova až když se pro ně život na Ukrajině stal nesnesitelným, strachovaly se o život svůj a svých dětí (N15, N8, N7, N6). Výše zmínění autoři také upozorňují na nepřipravenost uprchlíků na exil. Začali nový život v neznámém prostředí s nejistotou a nepředvídatelností. To mělo za následek také získání horšího zaměstnání. Také tato zjištění odpovídají našim závěrům. Všechny ženy, s nimiž byly vedeny rozhovory, měly v České republice dlouhodobou pracovní zkušenost. Náhodným výběrem jsme přitom oslovili ženy, které až na jedinou výjimku dokončily na Ukrajině terciární vzdělání. Část z nich měla štěstí a během tří let v exilu si našla zaměstnání, které jim přináší vyšší smysl, většina však začala pracovat na nižších či výrazně nižších pozicích, než jaké zastávaly na Ukrajině. Některé navíc ztratily i dříve dosaženou úroveň příjmů na Ukrajině.

Své závěry konfrontujeme také s prací Mackové L. a kol., kteří se zamýšleli nad ontologickou bezpečností a odolností ukrajinských uprchlíků na českém pracovním trhu. Mezi jejich zjištění patří i to, že mnozí uprchlíci při příchodu do České republiky zažili sociální mobilitu směrem dolů – vzhledem k tomu, že všichni jejich respondenti měli vysokoškolské vzdělání, bylo tento jev možné očekávat. Tento závěr tedy potvrzujeme. Ačkoliv autoři uvádějí, že spokojenost v zaměstnání a pracovní uplatnění v preferovaném oboru může vést k aspiracím setrvat v České republice, většina jejich respondentů, přestože se učila česky, zdůrazňovala dočasnost svého pobytu a naději na budoucí spojení rodin po skončení války na Ukrajině. Shrnují, že uprchlíci si v exilu nevytváří vhodný plán pro život, žijí v nejistotě, kdy je jejich

⁴⁵ KAMIONKA Mateusz – MACKOVÁ, Lucie – JIRKA, Luděk: “Fear for children”, Mother-Child Dyad and Future Mobility Trajectories of Displaced Ukrainians in Czechia and Poland: Children as a Factor for Fleeing and Living after the Full-Scale Invasion, s. 1–21. <https://doi.org/10.14422/mig.2024.027>.

nejistá společenská pozice v hostujícím státě vyrazuje z úspěšného začlenění na pracovním trhu. Neboť jsme náš výzkum realizovali s více než ročním odstupem od popisovaného výzkumu, můžeme si dovolit se závěry této studie nesouznít. Již není výjimkou, že některé z uprchlic vykonávají kvalifikovanou práci ve svém oboru, první si ale uvědomuje, *že je v ČR šťastná a její život je krásný*, což nebere jako standardní v její situaci (N8), druhá dělá kvalifikovanou práci na univerzitě a učí v angličtině (N4), pro většinu je práce nejen cestou k nezávislosti na státu nebo příbuzných, ale také psychickou oporou (N4). Námi oslovené ženy jsou se svou prací spokojené, mnoho z nich v ní pomáhá svým krajanům, jiné se již uplatnily ve své profesi nebo jsou díky práci nezávislé, pracovní uplatnění u nich často podmiňuje i budoucí návrat na Ukrajinu (N4). Lepší znalost českého jazyka vidí všechny ženy jako cestu k lepší, případně kvalifikovanější, práci. Jedna z narátorek pracovala ve velmi vysoké pozici, měla v jeden den pod sebou nejen sekretářky a podřízené, ale i řidiče, který ji s rodinou vezl na hranice a za týden stála u stroje v továrně v pracovním oděvu, ani na tuto zkušenost však dnes nenahlíží negativně, vrátila se do kvalifikované pozice a na základě předchozího vzdělání se uplatnila v nižším managementu pomoci uprchlíkům v ČR. Stojí si za tím, že myslet pozitivně je důležité (N15).

Závěrem můžeme konstatovat, že tři roky v exilu často přiměly exulanty přehodnotit dočasnost svého pobytu v ČR. Mezi základní znaky adaptace na české prostředí patří smíšené partnerské vztahy s Čechy, upuštění od výuky online na Ukrajině a zaměření se na překonání jazykové bariéry, zvláště pokud děti přerostly věk základní školy a chtějí se uplatnit na českých školách v sekundárním a posléze i terciálním vzdělání (N8, N1). Třetím významným faktorem v adaptaci je připuštění si reality, byť nevratné ztráty domova (N1). Zatímco dříve uprchlice žily jen přítomným okamžikem, bez vize pro budoucnost (*„Když myslím na budoucnost, začnu brečet.“* N4), dnes už mnohé z nich znovu nacházejí odvahu plánovat a aktivně utvářet svůj život.

Pro naše narátorky není vždy snadné rozhodnout se, zda se chtějí vrátit na Ukrajinu, nebo zůstat v České republice. U těch, které si svou volbu dokázaly obhájit, je kariérní i životní trajektorie průhlednější: jasněji vidí svou budoucnost a chápou, že klíčem k úspěchu je dobrá znalost českého jazyka. (*„Chci se naučit lépe česky, pak mi tu bude pohodlněji.“* N12). Některé původně plánovaly odjet, ale změnily názor: *„Nechtěla jsem zůstat, protože jsem neznala jazyk, ale teď se cítím stabilně“* (N15). Jiná (N8) říká: *„Našla jsem tu nový život, můj syn chce zůstat na 100 %.“* Nostrifikace diplomu často nestačí k získání kvalifikované práce, nutná je státní zkouška z češtiny (N5, N14). Naučit se dobře česky proto mnohé vnímají jako cestu

k normálnímu životu: „*Chci normálně žít ten český život...*“ (N14). Po třech letech v exilu, kdy začínaly od nuly, pocítují hrdost, že to zvládly. Některé si tu již našly nový domov (N14), jiné vidí v emigraci paradoxně pozitivní změnu v životě (N8) nebo věří, že se mohou uplatnit a být šťastné, pokud zlepší svou kvalifikaci (N14). Klíčový je pro ně pocit bezpečí pro děti (N6, N13) – jejich aspirace se tedy často pojí s představou dobrého života v ČR.

Jedna z respondentek přirovnala samu sebe ke stromku, který byl přesazen. Tento obraz shrnuje dilema, jemuž tyto ženy čelí – jak navázat nové vztahy, přijmout nové prostředí, a přitom neztratit svou minulost. Jejich výpovědi tak nejsou jen osobními příběhy, ale i svědectvím o přeměně identity v podmínkách nedobrovolného přesunu.

Použité zdroje

- BARKER, Chris. *Slovník kulturních studií*. Praha: Portál, 2006.
- BARŠA, Pavel. *Národní stát a etnický konflikt. Politologická perspektiva*. Brno: CDK, 1999.
- BERGER, Peter L. a Thomas LUCKMANN. *Sociální konstrukce reality*. Praha: CDK, 2001.
- BITTNEROVÁ, Dana. Kritické temporality: Vzdělávací trajektorie dětí uprchlíků z Ukrajiny. *Národopisná revue*, 2024, 34(2), s. 79–90. <https://doi.org/10.62800/NR.2024.2.01>.
- BORSELLI, Marco a Toon van MEIJL. Linking Migration Aspirations to Integration Prospects: The Experience of Syrian Refugees in Sweden. *Journal of Refugee Studies*, 2021, 34(1), s. 579–595. <https://doi.org/10.1093/jrs/feaa043>.
- CARLING, Jørgen a Francis COLLINS. Aspiration, desire and drivers of migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2018, 44(6), s. 909–926. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1384134>.
- ČSÚ. *Zaměstnaní (MPSV, MPO) a bydlící (ŘSCP) cizinci podle státní příslušnosti k 31.12.2023* [online]. 2024 [cit. 22-4-2025]. Dostupné z: https://csu.gov.cz/docs/107508/05742040-44ca-1f91-bbd5-b2959aa5a726/290027240304.pdf?version=1.0&utm_source=chatgpt.com.
- DOMNWACHUKWU, Chinaka Samuel. *An Introduction to Multicultural Education: From Theory to Practice*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2010.
- ERIKSEN, Thomas Hylland. *Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě*. Praha: Triton, 2007.
- ERIKSEN, Thomas Hylland. *Etnicita a nacionalismus. Antropologické perspektivy*. Praha: SLON, 2012.
- ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, 2008.
- EUAA. *Asylum Report 2024* [online]. 2024 [cit. 22-4-2025]. Dostupné z: https://euaa.europa.eu/sites/default/files/publications/2024-06/2024_Asylum_Report_EN.pdf.
- EUAA/OECD. *Voices in Europe: Experiences, hopes and aspirations of forcibly displaced persons from Ukraine* [online]. 2024 [cit. 22-4-2025]. Dostupné z: https://euaa.europa.eu/sites/default/files/publications/2024-03/2024_03_05_Voices_in_Europe.pdf.

- EVROPSKÁ RADA/RADA EVROPSKÉ UNIE. *Jak EU pomáhá uprchlíkům z Ukrajiny* [online]. [cit. 22-4-2025]. Dostupné z: <https://www.consilium.europa.eu/cs/policies/refugee-inflow-from-ukraine/#0>.
- HLAĎO, Petr, Klára ŠEĎOVÁ, J. OBROVSKÁ a kol. Adaptace ukrajinských žáků na vzdělávání v českých základních školách. *Studie SYRI*, 2023 [online]. [cit. 22-4-2025]. Dostupné z: <https://www.syri.cz/data/uploadHTML/files/PUBLIKACE/adaptace-ukrajinskych-zaku-na-vzdelavani-v-ceskych-zakladnich-skolach-syri.pdf>.
- IOM. *Česko: Socioekonomická situace ukrajinských uprchlíků: Zpráva za rok 2023* [online]. 2024 [cit. 22-4-2025].
- KAMIONKA, Mateusz, Lucie MACKOVÁ a Luděk JIRKA. “Fear for children”, Mother-Child Dyad and Future Mobility Trajectories of Displaced Ukrainians in Czechia and Poland: Children as a Factor for Fleeing and Living after the Full-Scale Invasion. *Migraciones*, 2024, 61, s. 1–21. <https://doi.org/10.14422/mig.2024.027>.
- KHRENOVA, Lyudmyla a Kathy BURRELL. Materialising Care across Borders: Sent Things and Family Ties between Sweden and Ukraine. *Nordic Journal of Migration Research*, 2021, 11(3), s. 250–261. <https://doi.org/10.33134/njmr.399>.
- MACKOVÁ, Lucie, Nikola MEDOVÁ, Barbora FRLIČKOVÁ a Luděk JIRKA. ‘The plan is no plan’: Ontological security and resilience of Ukrainian refugees in the Czech labour market. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 2025, 61(1), s. 1–22. <https://doi.org/10.13060/csr.2024.024>.
- MANNING, M. Lee a Leroy G. BARUTH. *Multicultural Education of Children and Adolescents*. 5th ed. Boston: Pearson, 2009.
- MIJIĆ, Ana. (Re-)Construction of Identity and Belonging after Forced Migration: A Sociology of Knowledge Approach. *Journal of Refugee Studies*, 2022, 35(3), s. 1107–1125. <https://doi.org/10.1093/jrs/feac020>.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. *Informace a statistiky o průměrném výdělku. 1. pololetí 2024* [online]. [cit. 22-4-2025]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/636498/ISPV_242_MZS.pdf.
- MINISTERSTVO VNITRA ČR. *Čtvrtletní zpráva o migraci za III. čtvrtletí 2024* [online]. [cit. 22-4-2025]. Dostupné z: <https://mv.gov.cz/migrace/clanek/ctvrtletni-zprava-o-migraci-za-iii-ctvrtletni-2024.aspx>.
- MOREE, Dana. *Základy interkulturního soužití*. Praha: Portál, 2015.

- PAQ research – UNICEF. *Integrace ukrajinských uprchlíků: 2 roky poté a výhled na 2024+* [online]. [cit. 22-4-2025]. Dostupné z: https://www.paqresearch.cz/content/files/2024/02/PAQ_Hlas_Ukrajincu_Dva_roky_pot_e-2.pdf.
- PAQ research. *Hlas Ukrajinců: Práce, bydlení, chudoba a znalost češtiny* [online]. [cit. 22-4-2025]. Dostupné z: https://www.paqresearch.cz/content/files/2023/02/Hlas_Ukrajinc-Bydlen-Prace-P--jmy_Jazyk_oprava.pdf.
- PFEIFFER, Elisa, Maïke GARBADE a Cedric SACHSER. Traumatic events and posttraumatic stress symptoms in a treatment-seeking sample of Ukrainian children during the war. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 2024, 18(25), s. 1–9. <https://doi.org/10.1186/s13034-024-00715-1>.
- SZALÓ, Csaba. *Transnacionální migrace: proměny identit, hranic a vědění o nich*. Brno: CDK, 2007.